

KÉT KRITIKA — KÉT VISSZHANG

Ismeretes, hogy Szirmai Károlynak, a kitünő költőnek és novellistának különösen a két világháború közötti években számos értékes — és ma már jórészt elfelejtett — tanulmánya, irodalmi bírálata és irodalompolitikai cikke látott napvilágot a korabeli lapokban és folyóiratokban. Az alábbiakban korai kritikái közül mutatunk be kettőt az Üzenet olvasóinak. Mindkettő *A Mi Irodalmunk*ban jelent meg, s mindkettő romániai magyar író munkájával foglalkozik. A két igényes bírálat ismertetését — önértékükön túl — nem csupán az indokolja, hogy az egyiknek bevezetőjében (Aprily Lajos: *Versek. A Mi Irodalmunk*, 1931. június 24.) Szirmai Károly kritikusi elveinek rövid összefoglalását is megtaláljuk, a másik pedig (*Impressziók a Fekete kolostorról. A Mi Irodalmunk*, 1931. december 6.) nagyszerű példa a Szirmai-féle „beleérző” esszére, hanem az az öröndetes tény is, hogy a hagyatékból előkerült az a két levelezőlap is, amelyen az érdekelt szerzők Szirmai Károly írásaira reagáltak.

Aprily Lajos verseskötetéről Szirmai Károly sokoldalú és alapos elemzést ad, de mielőtt a tárgyra térne, kifejti kritikusi módszerét és pontosan megjelöli írásának célját: „Programom: Áprilynak a közönséggel való megismertetése s ezt azzal vélem leginkább elérhetőnek, ha nem tartok szakszerű magyarázatot Aprily hovatarozására vonatkozólag, ha nem desztillátomat oldalakon át versformáit, ritmusát és rímeit, hogy ásitós és zörgő csontú értekezés után megkapjam az élőhústól lehántott és lefaricskált vázat, mely elvégre is a közönséget nem érdekelheti, hanem ha ezt a sok időt és gondos pepecselést igénylő munkát átengedem az ezzel a verstechnikai élvezettel foglalkozó szakembernek. Bármennyire világnézet-kifejezőnek hangsúlyozzák is a formát és a rimet, mi mégis inkább a kicsontozatlan költőt kívánjuk látni, s nem azt a mértani vázat, melyre a költő lelki hangulatait — pillanatnyi belső szükségletből — ráfeszítette.

Aprily genealógiája sem fog bennünket közelebbről érdekelni. Megelégszünk azzal az egyetlen életrajzi adattal, hogy erdélyi ember, mert költeményei annak tiszta, havasi atmoszféráját lehelik. Szinte azt mondhatnók, hogy pormentes magaslati levegőjűek, valósággal desztilláltak. Mondanivalói nem túlsűrítettek, fojtogatók, nehezen megemészthető üledésűek, hanem önkéntelenek, könnyed, halk elsuhanásúak. Szinte olyanok, mint a lassan tovaszálló, gőzbolyhos, aranysegélyes, alig árnyékolt felhők. Alighogy jöttek, már el is mentek. Az ember tűnődve néz utánuk. Egyenként nem emlékszik rájuk, csupán hangulatuk marad vissza: finom, permeteg réteg. S a szemben: lassan tovalebegő kép, egymásba mosódó felhősor, hangulatsor.

Ez nem azt jelenti, hogy Aprily költeményeinek nincs önálló egyéniségük, hanem hogy hiányzik kellő hangulatközi távolságuk. A disztancia túl rövidre fogott. A hangulat-partokon keresztül állandó átszivárgást érzünk.

Szó sincs róla, vannak külön életet élő költeményei, például a leíró jellegűek, leghatalmasabb költeményeiről nem is szólva, ám Aprily nem lenne hú önmagához, ha nem lehelné rá többé-kevésbé leíró költeményeire is a melankóliát, mely a háborút megelőző és összetört tegnapelőtt cseréphalmából hajtott ki.”

Az elvi bevezető és Áprily költészetének általános jellemzése után következnek a konkrét példák nagyszerű részletmegfigyelésekkel. Szirmai érdemi megállapításait mindig meggyőző érveléssel és idézetekkel támasztja alá. Közben tovább folytatja a költő bemutatását: „Ez a költészet nem gyűlöl, nem vet meg, nem gáncsol — szóval nem ismer ellenséget. Az emberek, dolgok és jelenségek iránti megnyilatkozását a jóság és szépség nemesíti meg. De magától idegent nem vállal, mert igaz. Csak a való életet kell tudomásul vennie. De hogy eltűrhesse, elhárítja, barlangot ás befelé a lelkébe s itt, a belső világában is a kedves élet színeit és képeit szikráztatja fel. S ezek a frappáns képiobanások sokkal élesebbek a magány homályos barlangjában, mintha napsütésben szemlélnék őket.”

Az *Impressziók a Fekete kolostorról* c. Szirmai-írást tudatosan nevezük „beleérző” esszének, hiszen nem szabályos bírálattal van itt dolgunk, hanem egy eszményi olvasó benyomásainak rögzítésével. E benyomások közül nem lesz érdektelen felidéznünk néhányat:

„Egy műfajok közé be nem skatulyázható írást kaptam, mely a megélttség, tehát a legigazabb valóság medrében sodródik tova, s mely az alakok és érzések kényszerű aberráltságában nem retteneteket hőmpölyögtet felénk, hanem fel nem mérhető szenvedést és fájdalmat — s mindezt nem nehéz sujtásos és fojtogató légtört teremtő stílussal, hanem tiszta, önkéntelen és egyszerű, de nem súlytalan, untató szimplacitással és sohasem emlékeztetve másokra írásmódban, alak- és lélekábrázolásban. (...)

Kuncz Aladár ezt a könyvet csak így írhatta meg. Ha másként cselekszik, a regény nem hozta volna meg számára a teljes feloldozást. Más talán másként dolgozta volna fel a témát, talán kihagyta volna a hangulatilag összefogott műből az én szordínóval kísért primhedűjét s a szinte mindig friss, fürge kezű vetítések helyett a milió és a lélek fárasztóbb, hangulati elmélyítésére törekedett volna, de az így kihozott eredmény semmi esetre sem esett volna egy síkba Kuncz Aladáréval, aki e teljesítményével megváltotta magát a maradandó életet jelentő igazi halál számára, mert a fél-befejezettség: gyötrelmes, véget nem érő haldoklás. (...) Az író közölnivalói magasabb, szinte máigikusan kitüzesedő jelentőséget kapnak, messze túlmutatnak önmagukon. Az ember többé nem egy ember, hanem mindenki — összesség; az én-fájdalomban a mindenki fájdalomra lüktet, s a mindenki fájdalom oldódik testvéri közösségbe. S a gyorsított iramból egyre élesebben hallatszik ki a mű törvényszerűségének lejáró órakattogása, míg egyszerre csak ellankadnak a lendítőkerekek s lassan megállnak, hogy az író a *Fekete kolostor* fájdalomával boruljon rá egyszer-volt életére — a mi életünkre. (...) Szememben úgy révültek fel a falnak támasztott, fekete, mozdulatlan emberalakok, mint halott porhüvelyek, melyekben alulról fölfelé, erőtlen-fáradtan néha egy-egy keskeny felvillanás kúszik fel, hogy az agyvelőbe jutva, pirinyó lámpaként kigyulladjon, mire gépszerű húzó-dással nyílik szét a száj, hogy egy szó pukkanjon ki rajta s ugyanakkor a koponyában hirtelen kialudjék a csöppnyi fénygolyó.

Kuncz Aladár könyvében oly gazdag tartalom sűrűsödik, hogy ily rövid lélegzetű íráskísérlet csak nagyon fogyatékos útbaigazítást nyújthat a mű értékének elbírálására. A *Fekete kolostor* ama írások közé tartozik, melyek olvasása után az ember alázattal hallgat el.”

*

Végezetül hadd álljon itt Áprily Lajos és Kuncz Aladár Szirmai Károlyhoz írt, a kritikai írásokra reagáló levelezőlapjának betűhív szövege, amelyek főként azért többek egyszerű udvariassági gesztusnál, mert mindketten — Áprily azzal, hogy „megértést, szeretetet és alaposítást”, Kuncz pedig azzal, hogy „szakértelmet” és „átértést” emleget — kitűnő szemmel vették észre Szirmai Károly kritikáinak legjellemzőbb vonásait.

1931. VII. 25. (Kézzel írt levelezőlap)

Kedves Barátom!

Hálásan köszönöm verseskönyvemről megjelent szép írásodat. Eny-
nyi megértéssel, szeretettel és alapossággal talán még senki sem írt ed-
dig rólam.

Rokoni lelkek vagyunk. Fekete is elküldte az említett számot.

Több munkádat olvastam. Nagyon érdekesek és értékesek.

Szeretettel köszönt

Aprily Lajos

Dátum nélkül. (Kézzel írt levelezőlap)

Kedves Uram!

Végtelen hálás vagyok könyvemről írt gyönyörű munkájáért. Vá-
ratlan ért és így még nagyobb volt az örömöm. Oly nagy szakértelem-
mel és átérzéssel írt élményeimről, mintha Ön is velem lett volna. Vagy
talán voltak hasonló kellemetlen élményei?

Ismeretéseit mi is szívesen közöljük, amennyiben nincs máshol
állandó kötelezettsége.

Sok szívélyes üdvözlettel köszönti

Kuncz Aladár

Benkő Akos írását Szirmai Károly halálának közelgő ötödik évfordulója alkalmából közöljük.